

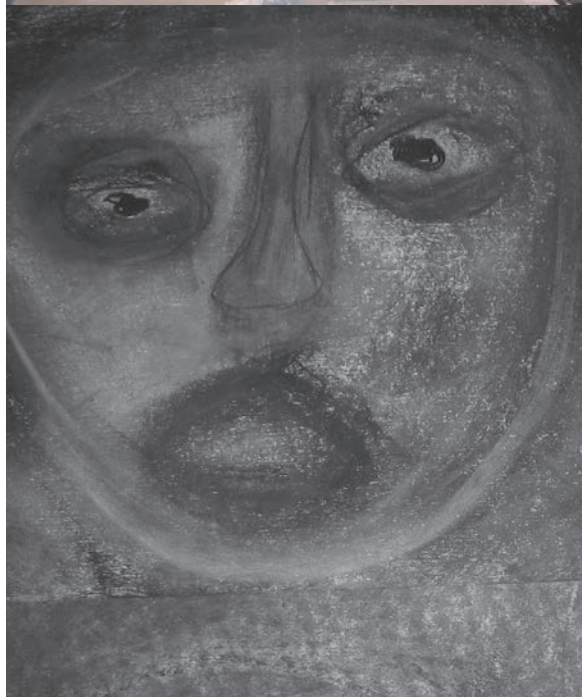

PROJEKT PAMIĘĆ

ŁĄCZENIE SZTUKI Z HISTORIA

PRZEWODNIK DYDAKTYCZNY

Drodzy Nauczyciele i Edukatorzy,

Blisko siedemdziesiąt lat temu, około 1942 roku, Anna Huberman przebywała ze swoim młodszym bratem Kalmanem w małym miasteczku niedaleko Ostrowca Świętokrzyskiego. Tych dwoje żydowskich nastolatków uciekło z warszawskiego getta, by uniknąć głodu i niemal pewnej śmierci. Jednak po miesiącu Kalman przeniósł się na wieś, aby pomagać w gospodarstwie w zamian za jedzenie i miejsce do spania. Od tego momentu ich losy zmierzały już w innych kierunkach. Anna została uwięziona przez nazistów i przeżyła wojnę w obozie pracy przymusowej. Po wyzwoleniu obozu w 1945 roku, wyszła za mąż, założyła rodzinę i przeprowadziła się najpierw do Niemiec, a następnie do USA. Tymczasem historia Kalmana wciąż pozostaje tajemnicą. Czy gospodarz go wydał? Czy został zamordowany w obozie koncentracyjnym? A może uciekł i podobnie jak siostra, zaczął nowe życie? Anna nie zna odpowiedzi na te pytania, ale podzieliła się tą historią ze swoimi dziećmi. Poprzez przekazywanie i utrwalanie tych wspomnień, życie i tożsamość Kalmana zostały niejako odzyskane, a połączenie sztuki z historią pozwala je zachować i upamiętnić.

W ramach „Projektu Pamięć” opracowany został niniejszy program edukacyjny. Celem tych materiałów jest nie tylko zaprezentowanie historii Kalmana, ale także wprowadzenie uczniów w trudną tematykę II wojny światowej i Holocaustu oraz umożliwienie im, by w kreatywny sposób – poprzez sztukę lub słowo – odnieśli się do własnych historii rodzinnych i doświadczyli przemieniającej siły procesu twórczego.

Zamieszczone tu plany zajęć edukacyjnych mogą zostać zaadaptowane dla różnych poziomów nauczania, włączone w programy różnych przedmiotów lub realizowane jako międzyprzedmiotowy szkolny projekt.

Mamy nadzieję, że nasze materiały wzbogacą Państwa wiedzę i że będziecie Państwo mogli je wykorzystać w swojej pracy.

Z poważaniem,

Laurie Weisman i Roz Jacobs

Autorki Projektu Pamięć

Spis treści

- 2** Czym jest „Projekt Pamięć”?
Spojrzenie na II wojnę światową i Holokaust oraz historie rodzinne poprzez sztukę.
- 3** Poznaj Roz Jacobs
Artystka i córka Ocalonej z Zagłady, współtwórczyni „Projektu Pamięć”.
- 4** Poznaj Mamę J
Ocalona z Zagłady, bohaterka „Projektu Pamięć”.
- 6** Świat Kalmana
Fotograficzne ujęcie losów Kalmana w przedwojennej Polsce i podczas II wojny światowej.
- 8** Chronologia wydarzeń – losy Anny i Kalmana
- 9** Planowanie Twojego „Projektu Pamięć”
- 10** Krok 1: wprowadzenie do „Projektu Pamięć”
- 12** Krok 2: tworzenie portretów
- 14** Krok 3: prezentacja Twojego „Projektu Pamięć”
- 16** „Projekt Pamięć” – praca domowa
- 17** Krok 1 – materiały: pisanie i rysowanie
- 18** Krok 2 – materiały: lekcja rysunku
- 20** Krok 2 – materiały: rysowanie za pomocą światła i cienia
- 21** Krok 3 – materiały: refleksja nad doświadczeniami
- 22** Praca nad „Projektem Pamięć” – punktacja
- 23** „Projekt Pamięć” w Twojej szkole
- 24** „Projekt Pamięć” a obchody Dni Pamięci o Holokauście

„Projekt Pamięć: film, obrazy, cała wystawa jest wyjątkowym przedsięwzięciem. Próba przywołania pamięci o zamordowanym chłopczyku, okrucy opowieści o nim snutej przez jego siostrę – dziś amerykańską matkę i babcię, dwa ocalałe zdjęcia, malowany wciąż na nowo przez autorkę – jak mantra, modlitwa, kadisz – jego portret, wszystko to służy wydobyciu z nicości tego kruchego bytu. Projekt ma wymiar prywatny: matka jednej z autorek, siostra Kalmana, przeżywa na nowo dramat Holokaustu, odtwarza postać swego braciszka, jej dzieci i wnuki po raz pierwszy towarzyszą jej tak głęboko w tej podróży (...). Ten jeden uchwycony na wielu ekranach los, staje się losem szczególnym i symbolicznym jednocześnie (...). Dla współczesnych dzieci Kalman staje się jednym z nich”

Agnieszka Holland o „Projekcie Pamięć”

Aby dowiedzieć się więcej o „Projekcie Pamięć”, odwiedź nas na stronie www.memoryproject.pl

Czym jest „Projekt Pamięć”?

„Projekt Pamięć” polega na eksploracji zagadnień pamięci i utraty, poprzez sztukę. Narodził się z dążenia artystki do ponownego uchwycenia czegoś, co zostało zniszczone – życia chłopca, który został rozdzielony ze swoją siostrą i miał się już nigdy z nią nie spotkać. To tragedia, która przydarzyła się niezliczoną ilość razy podczas II wojny światowej i Zagłady. Miliony ludzi ucierpiały w czasie wojny, ale było kilka grup skazanych przez nazistów

polskich. Przez ponad 20 lat Roz Jacobs i Laurie Weisman prowadziły rozmowy z rodzicami Jacobs i ich przyjaciółmi, utrwalając ich historie na nagraniach audio i wideo. Roz czuła jednak potrzebę zrobienia czegoś więcej: zgłębienia i wyrażenia nawarstwiających się uczuć miłości i tęsknoty wobec tych członków rodziny, których nigdy nie poznała. Postanowiła stworzyć instalację, która ilustrowałaby przemieniającą siłę sztuki i pamięci.

Poprzez proces twórczy uczniowie będą mogli zgłębiać swoje historie rodzinne, tworząc w ten sposób własne warianty „Projektu Pamięć”. Dzięki temu, wydarzenia historyczne staną się dla nich czymś bliższym i bardziej osobistym.

na pewną śmierć: Żydzi, Romowie, chorzy psychicznie, niepełnosprawni, homoseksualiści. Byli oni masowo mordowani z rozkazu władz. III Rzesza realizowała plan likwidacji całej europejskiej populacji żydowskiej: naziści wymordowali około 6 milionów Żydów, w tym ponad 1,5 mln dzieci.

„Projekt Pamięć”, poprzez ukazanie historii jednej rodziny, podejmuje tematy uniwersalne. „Malując Kalmana, miałam coraz silniejsze uczucie smutku i utraty, ale one w pewnym sensie przywracały obecność mojego wuja. Dochodząc do granicy bólu, czułam także obecność utraconego.” – mówi artystka Roz Jacobs. Rodzice Roz spotkali się w 1942 roku w obozie pracy przymusowej, stworzonym przez Niemców na ziemiach

„Projekt Pamięć” skupia się na jednym dziecku, chłopcu o imieniu Kalman, wujku Roz Jacobs, którego nigdy nie poznała. Jacobs udało się stworzyć całkowicie oryginalną instalację, która uczyniła tragedię Zagłady czymś osobistym i bezpośrednim.

Instalacja artystyczna „Projektu Pamięć”, programy szkolne i materiały edukacyjne powstały dzięki hojności setek osób prywatnych i niewielkich fundacji, które wierzą, że edukacja i sztuka mogą zmieniać świat.

Poznaj Roz Jacobs

Roz Jacobs to amerykańska malarka. Mieszka w Nowym Jorku, ale część roku spędza zwykle w południowo-zachodniej Francji. Jej prace były wystawiane w galeriach i muzeach w Stanach Zjednoczonych, Francji, Anglii, Izraelu, Niemczech, Rosji i Japonii. Jacobs uczyła się malarstwa u Normana Raebena, który wykładał w Carnegie Hall Studios. Przez lata sprzątała jego pracownię w zamian za całodzienne lekcje. Raeben studiował razem z takimi amerykańskimi artystami jak Robert Henri, George Luks, czy John Sloane. Był najmłodszym synem znanego żydowskiego pisarza Szolema Alejchema. Amerykańska szkoła Ashcan i środowisko Modern Masters, sięgające do dziedzictwa malarstwa europejskiego, przyczyniły się do ponownego odkrycia przez Roz Jacobs tradycyjnych form i własnego języka artystycznego.

Kiedy zdałaś sobie sprawę, że jesteś artystką?

Odkąd pamiętam trzymałam ołówek w ręku. Jako dziecko rysowałam przez cały czas. To był dla mnie sposób odbierania świata. Kiedy byłam starsza, szkoła zaczęła mnie frustrować, ponieważ nie pozwalali nam już więcej rysować. Było mi z tego powodu naprawdę smutno. Kiedy miałam 16 lat, zobaczyłam w National Gallery w Waszyngtonie rysunki Rembrandta. Coś w jego sposobie przedstawiania postaci ludzkiej ukazywało mi tak wymownie życie w tamtych czasach, że wtedy zrozumiałam, iż chcę zostać artystką.

Opisz swój proces twórczy.

Kiedy stoję przed płótnem, doświadczam trwającej chwili całą sobą – zmysłami, umysłem, sercem. Zawsze staram się patrzeć na cały obraz. Jest to bardzo naturalny proces. Dla przykładu, jeżeli maluję osobę, szukam ruchu, ujęcia całej postaci w przestrzeni. Postać rodzi się w całości, nie z fragmentów. Szczegóły wyłaniają się z obserwacji i odczuć. To jest też sposób, w jaki staram się żyć – dostrzegać całość obrazu.

Jak rozpoczął się „Projekt Pamięć”?

Jednym z impulsów dla „Projektu Pamięć” była chęć pokazania sposobu, w jaki powstaje obraz, wraz z jego warstwami. Są one kolejno niszczone i tworzone, gdy próbuję wyrazić swoje spostrzeżenia na płótnie. Ten proces pozostawia ślady poszukiwania, ale większość zmagania twórczego pozostaje niewidoczna. To wymaga odwagi: pozwolić odejść czemuś, co się już osiągnęło, po to, by zrobić krok dalej – a to właśnie dzieje się w czasie procesu malowania. Chciałam, żeby ludzie zobaczyli ten swoisty dramat. Innym czynnikiem było to, że przeprowadzałam przez lata wywiady z moimi rodzicami. Oboje przeżyli Holocaust i ich historie są niezwykle poruszające. Nagle wpadłam na pomysł, aby połączyć losy mojej matki z opowieścią o procesie powstawania obrazu. Postać Kalmana, jej zaginionego brata uczyniłam tematem moich prac. Stało się to bardzo osobistym sposobem na podzielenie się ich historią i moim stosunkiem do niej.

Poznaj Mamę J

Anna Huberman-Jacobs – matka Roz Jacobs i starsza siostra Kalmana – ma wiele imion. Jej polskie imię brzmi Andzia, hebrajskie – Chana. W Ameryce często bywa nazywana Angie albo Anną. Ale jej dzieci i ich przyjaciele mówią na nią Mama J. Urodziła się 11 listopada 1924 roku we Włocławku, jako drugie dziecko Rojze i Efraima Hubermanów. Miała starszą siostrę Henię i młodszego brata Kalmana. Jej dzieciństwo przebiegało szczęśliwie. Chodziła do polskiej i żydowskiej szkoły, gdzie była wzorową uczennicą. Kiedy Niemcy zaatakowali Polskę w 1939 roku, miała niespełna 15 lat.

Jakie było życie w warszawskim getcie?

Warszawskie getto było okropnym miejscem. Wszyscy byli głodni. Nawet jeżeli miało się trochę pieniędzy, to nie było czego za nie kupić, prócz odrobiny chleba lub ziemniaków. Niemcy zmniejszali obszar getta i jednocześnie przenosili do niego coraz większą liczbę ludzi, przez co głód stawał się coraz gorszy. Na ulicy można było zobaczyć leżące, opuchnięte dzieci. Następnego dnia były przykryte gazetami. Były martwe. Spotykało się ludzi pchających wózki pełne zebranych z ulicy trupów. Nawet będąc młodym, czułeś, iż któregoś dnia to samo stanie się z tobą.

Kiedy po raz pierwszy próbowała Pani uciec?

To było w połowie 1941 roku, kiedy wspólnie z bratem zdecydowaliśmy się na ucieczkę z getta. Myśleliśmy, że jeżeli uda nam się wydostać, to nasza rodzina mając nasze kupony na jedzenie będzie żyła trochę lepiej. Tamtym razem nam się nie udało, ale w końcu uciekliśmy oddzielnie. Jacys

ludzie pomogli mi się wspiąć na mur getta a po „nieżydowskiej” stronie inni mnie złapali. Przyjaciel mojej matki, który nie był Żydem, kupił mi bilet na pociąg do Ożarowa. Tam nie było jeszcze tak źle. Wynajęłam miejsce do spania od jakiejś kobiety i robiłam na drutach, żeby zarobić pieniądze. Kiedy mój brat do mnie dołączył, dzieliliśmy to małe łóżko, ale było nam zbyt ciasno i mieliśmy za mało jedzenia. Dlatego on podjął się pomocy w gospodarstwie w zamian za jedzenie i miejsce do spania w stodole. Pewnej nocy w mieście była łapanka i wywieźli mnie na roboty do fabryki amunicji. Nigdy więcej nie widziałam Kalmana.

Jak udało się Pani przeżyć wojnę?

Po prostu miałam szczęście. Każdy, kto przeżył, miał szczęście. To nie była kwestia sprytu. W fabryce były różne rodzaje prac i ja miałam to szczęście, że przydzielono mnie do wyrobu łusek. Wypełnianie łusek prochem było znacznie cięższą pracą i ludzie ją wykonujący często ciężko chorowali. Po kilku miesiącach ich skóra stawała się

Mur getta warszawskiego

żółta od prochu. Zaczynali też kaszleć. Ci ludzie nie żyli długo. Ja nie wyglądałam jak Żydówka – miałam blond włosy i niebieskie oczy – i dlatego nadzorujący byli dla mnie miłsi. Przez kilka lat byłam w obozie, a potem, na rok przed wyzwoleniem, zostałam przeniesiona do innego obozu. Tam poznałam mężczyznę o imieniu Jack i spodobałiśmy się sobie. Postanowiliśmy, że jeżeli uda nam się przeżyć wojnę, spróbujemy ponownie się spotkać.

Co działo się z Panią zaraz po wojnie?

Okres po wyzwoleniu był jednym z najcięższych. Wyszliśmy z obozu, ale nie mieliśmy dokąd pójść. Nie mieliśmy też co jeść. W obozie przynajmniej było trochę jedzenia, nawet jeżeli było ono paskudne. Jack wyszedł z obozu przede mną i udał się do swojego rodzinnego miasta. Po kilku tygodniach przysłał po mnie mężczyznę na rowerze, z którym przez trzy dni jechaliśmy w śniegu, nie mając ciepłych ubrań. Byliśmy przemarznięci i głodni, ale przeżyliśmy.

Najgorszym dniem mojego życia był

moment, kiedy wróciłam do swojego rodzinnego miasta i dowiedziałam się, że nikt z mojej rodziny nie przeżył. Poszłam do naszego mieszkania, żeby sprawdzić czy coś tam zostało, ale nie wpuścili mnie do środka. Sąsiadka dała mi zdjęcie, na którym pozowałam razem z bratem. Powiedziała, że jej syn, który był przyjacielem mojego brata, wyciągnął je ze śmieci, po tym jak

wyrzucili je ludzie, którzy wprowadzili się po nas. Byłam szczęśliwa, że mam to zdjęcie, ale nie mogłam się doczekać, kiedy wydostanę się z tego miasta.

Co Pani odczuwa myśląc o „Projekcie Pamięć”?

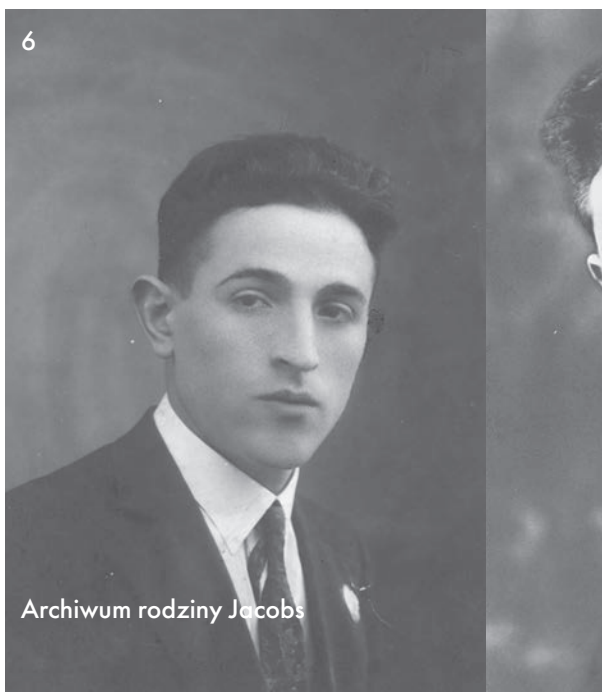
Myślę, że „Projekt Pamięć” pozwoli wielu ludziom – teraz i w przyszłości – dowiedzieć się, co się stało z jedną rodziną. Ludzie, którzy przeżyli wojnę, mają różne historie. Powinni oni się nimi podzielić, ponieważ wiele osób ich nie zna. Niektórzy próbują nam wmówić, że to wszystko nie wydarzyło się naprawdę, ale tak faktycznie było. Za dziesięć lat nie pozostanie nikt spośród osób, które przeżyły wojnę. Dlatego tak ważne są takie projekty, jak ten.

Mam ponad 80 lat i nigdy nie zapomnę tego, co mi się przydarzyło. Mojego brata i całą moją rodzinę noszę w sercu. Niektórzy ludzie mówią, że to było dawno temu i że należy iść dalej. Ja nie potrafię. Mogę wybaczyć, ale nie mogę zapomnieć.

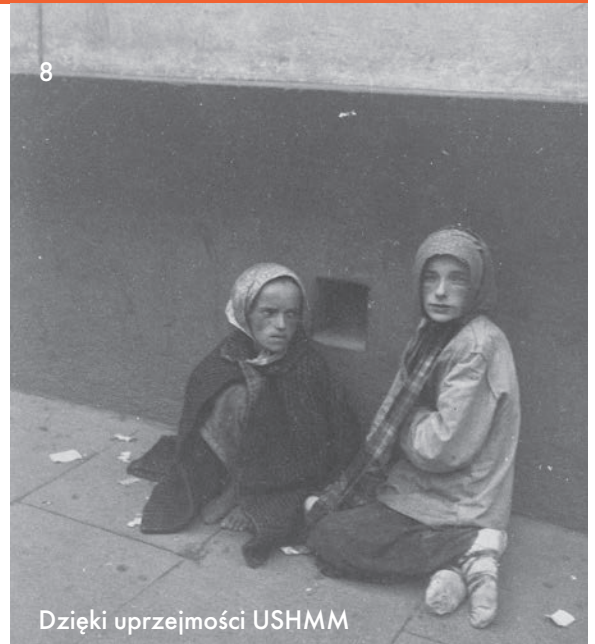
Anna Huberman-Jacobs i Roz Jacobs

Świat Kalmana

Dzięki uprzejmości USHMM

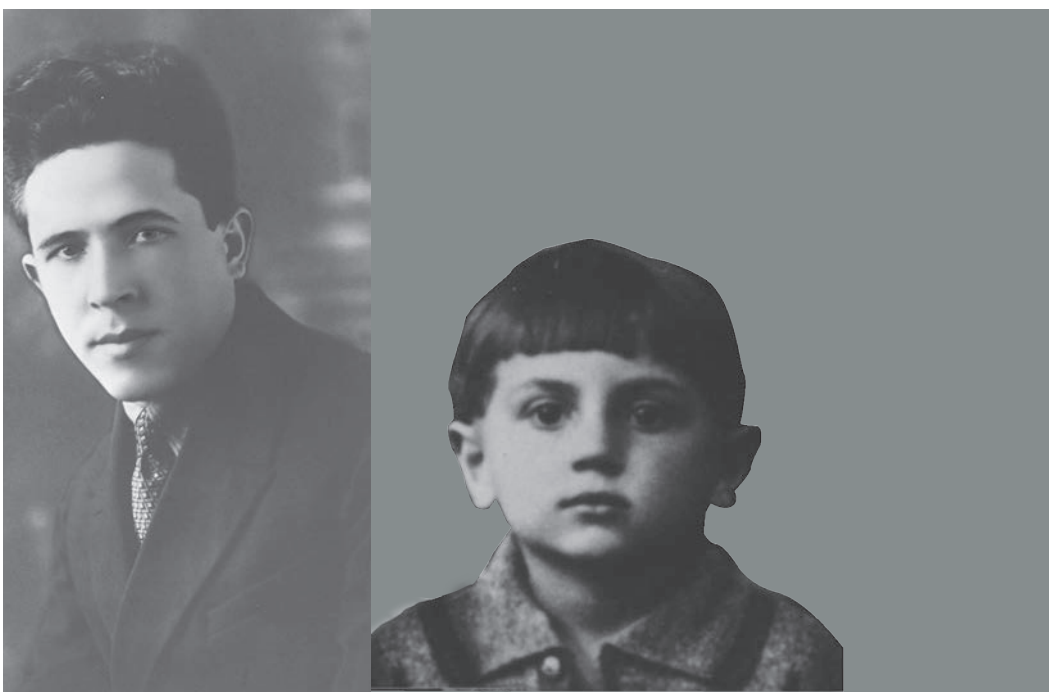

Dzięki uprzejmości USHMM

Dzięki uprzejmości USHMM

1. Anna i Kalman z kuzynką Kajlą oraz babką – Esterą Huberman. 2. Współczesna mapa Polski pokazująca Włocławek (rodzinne miasto Anny) oraz Ożarów, gdzie Anna ukrywała się po ucieczce z getta, a także Skarżysko-Kamienną, gdzie mieścił się obóz, w którym była więziona. 3. Jazda na sankach, Anna i Kalman również lubili tę rozrywkę. 4. Anna i Kalman wracający ze szkoły. 5. Żółte gwiazdy – oznaczenia wprowadzone dla ludności żydowskiej w większości krajów okupowanych przez nazistowskie Niemcy. 6. Wujowie Anny: Awram i Szlomo. Obaj zostali zamordowani podczas II wojny światowej. 7. Nazistowska parada w Berlinie. 8. Głodujące dzieci w getcie warszawskim. 9. Wejście do getta warszawskiego. 10. Roz Jacobs wieszająca portret Kalmana – część artystycznej instalacji „Projektu Pamięć”.

Archiwum rodziny Jacobs

Chronologia wydarzeń - losy Anny i Kalmana

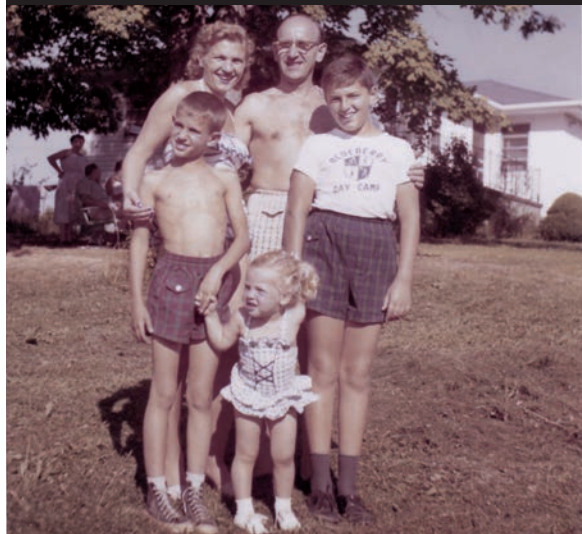
Tramwaj przeznaczony tylko dla Żydów.

Deportacja z getta warszawskiego do obozu zagłady

Anna z mężem oraz synami, Haroldem i Fredem, w Niemczech około 1950 roku

Anna, Jack, Fred, Harold i Roz Jacobs w Catskills, Nowy Jork, około 1958 roku

11 listopada 1924 – Narodziny Anny Huberman we Włocławku.

Wrzesień 1939 – Wybuch II wojny światowej, początek niemieckiej i sowieckiej okupacji ziem polskich. Rodzina Anny, z powodu prześladowań i wysiedleń Żydów dokonywanych przez Niemców we Włocławku, przenosi się do Warszawy.

Październik 1939 – Utworzenie przez Niemców Generalnego Gubernatorstwa z części okupowanych ziem polskich.

Październik 1940 – Utworzenie przez Niemców getta warszawskiego. Do otoczonego wysokimi murami getta w Warszawie trafiały setki tysięcy Żydów. Obszar getta był stopniowo zmniejszany.

Wiosna 1941 – Pierwsza próba ucieczki Anny i Kalmana z getta warszawskiego.

Czerwiec 1941 – Atak III Rzeszy na ZSRR.

Lipiec 1941 – Ucieczka Kalmana z getta wraz z wujostwem i kuzynem. Wszyscy zostają aresztowani.

Październik 1941 – Wprowadzenie na okupowanych ziemiach polskich kary śmierci za udzielanie jakiegokolwiek pomocy Żydom.

Jesień 1941 – Ucieczka Anny z getta warszawskiego i wyjazd do Ożarowa.

Marzec-kwiecień 1942 – Kalman z kuzynem uciekają z więzienia. Kalman na miesiąc dołącza do Anny w Ożarowie.

Wrzesień 1942 – Łapanka w Ożarowie. Anna trafia do obozu pracy w Skarżysku-Kamiennej. Ojciec Anny i Kalmana zostaje zamordowany w obozie na Majdanku.

19 kwietnia 1943 – Wybuch powstania w getcie warszawskim.

Lipiec 1944 – Likwidacja fabryki amunicji w Skarżysku-Kamiennej i przeniesienie więźniów tamtejszego obozu pracy do obozu w Częstochowie.

18 stycznia 1945 – Wyzwolenie Częstochowy przez Rosjan. Anna trafia do Wielunia – rodzinnego miasta Jacka Jacobsa, przyjaciela z obozu.

Maj 1945 – Zakończenie II wojny światowej w Europie.

Lato 1945 – Anna i Jack biorą ślub. Anna odwiedza Włocławek i dowiaduje się, że nie przeżył nikt z jej rodziny.

Jesień 1945 – Anna i Jack opuszczają Wieluń. Ze względu na przejawy antysemityzmu, obawiają się pozostać na terenie Polski.

1946–1948 – Anna i Jack osiedlają się w Niemczech. Rodzą się ich dwaj synowie.

1951 – Jacobsowie otrzymują dokumenty umożliwiające wyjazd do USA.

1955 – Narodziny Roz Jacobs w Nowym Jorku.

2006 – Roz Jacobs i Laurie Weisman rozpoczynają „Projekt Pamięć” tworząc instalację artystyczną oraz film dokumentalny „Odnaleźć Kalmana”.

Planowanie Twojego „Projektu Pamięć”

W „Projekcie Pamięć” postać Kalmana Hubermana ożywa dzięki artystycznym środkom wyrazu. Wasi uczniowie odkryją własne sposoby odnoszenia się do przeszłości poprzez gromadzenie historii, tworzenie portretów i dzielenie się tym z innymi.

W ramach „Projektu Pamięć” istnieje kilka scenariuszy zajęć, które możesz przeprowadzić ze swoimi uczniami. Zostały one opisane poniżej i na kolejnych stronach. Uzupełniają się wzajemnie, tworząc całość. Jednak to do Ciebie będzie należeć decyzja, w jakim zakresie zrealizujesz poszczególne kroki, które elementy uwzględniysz, a które pominiesz w organizowanych przez siebie zajęciach.

Krok 1:

Wprowadzenie do tematyki projektu oparte na materiałach ze stron 2–8 niniejszego przewodnika i projekcja filmu „Projekt Pamięć” (lub opcjonalnie „Odnaleźć Kalmana”). Reakcja uczniów na treść filmu wyrażona w formie pisemnej lub graficznej.

Krok 2:

Przeprowadzenie lekcji rysunku w oparciu o film video. Stworzenie portretów na podstawie fotografii ofiar Holokaustu, ocalonych z Zagłady i ratujących.

Krok 3:

Praca w małych grupach: dzielenie się historiami portretowanych osób i swoimi spostrzeżeniami. Uczniowie przedstawiają też historie zebrane wcześniej na potrzeby projektu i tworzą portrety osób, z którymi przeprowadzili wywiad. Poszczególne grupy prezentują efekty swojej pracy.

Wskazówki:

- Poszukajcie informacji o rodzinach żydowskich ze swojej miejscowości i stwórzcie własny zestaw fotografii i biogramów.
- Stwórzcie wystawę lub książkę zawierającą prace uczniów i historie Polaków i Żydów zebrane w ramach projektu.
- Podzielcie się efektami swojej pracy z ludźmi z całego świata, zamieszczając je w internecie. Szczegóły znajdziecie na stronie www.memoryproject.pl

Zanim zaczniesz

Uczniowie najpierw powinni zebrać opowieści i zdjęcia członków rodziny lub innych osób. Możesz zaproponować gromadzenie zdjęć i informacji jako zadanie domowe, które uczniowie wykonają przy pomocy formularza „Twój Projekt Pamięć” (patrz s. 16). Pomoże on w przeprowadzeniu wywiadu na temat przełomowych doświadczeń w życiu danej osoby. Rozmówcami uczniów mogą być osoby, które przeżyły II wojnę światową, ocaleni z Zagłady, Sprawiedliwi wśród Narodów Świata, czy też członkowie polskiego podziemia, byli więźniowie obozów koncentracyjnych albo byli więźniowie sowieckich łagrów, repatrianci ze Wschodu i Sybiracy lub inni członkowie rodziny. Doświadczenia przez nich opisywane mogą być pozytywne. Ważne jest, aby były wyraźnymi punktami zwrotnymi w ich życiu.

Przygotuj

- Na tydzień przed rozpoczęciem projektu rozdaj uczniom kopie formularza „Twój Projekt Pamięć” (s. 16), aby mogli przeprowadzić wywiad z członkiem rodziny lub lokalnej społeczności oraz zrobić mu zdjęcia. Jeżeli to możliwe, poproś uczniów o przyniesienie zeskanowanych ze zdjęć zbliżeń twarzy ich rozmówców.
- Przeczytaj informacje znajdujące się na stronach 2–8. Pomoże Ci to przygotować się do realizacji projektu i odpowiedzieć na pytania uczniów.
- Obejrzyj filmy znajdujące się na płycie DVD dołączonej do niniejszego przewodnika: „Projekt Pamięć”, „Odnaleźć Kalmana” oraz „Lekcja rysunku: ruch światła i cienia”.
- Zgromadź materiały, których będziesz potrzebować podczas prac nad projektem:
 - płyta DVD z materiałem filmowym
 - kopie formularzy dla uczniów (s. 16–21)
 - kopie fotografii i biogramów (po jednej dla każdego ucznia)
 - materiały plastyczne, ściereczki do wycierania rąk, gazety lub folię do wyłożenia ławek (szczegóły na s. 12).
- Zapewnij warunki do projekcji materiału filmowego.

Krok 1: wprowadzenie do „Projektu Pamięć”

Efekty uczestnictwa w „Projekcie Pamięć”

Uczeń

- Definiuje własnymi słowami pojęcia: Holokaust, getto, Sprawiedliwi wśród Narodów Świata, obóz koncentracyjny itp.
- Łączy wydarzenia historyczne poznawane w czasie lekcji z przeżyciami własnej rodziny lub społeczności.
- Potrafi omówić koleje losu jednego z członków swojej rodziny/społeczności.
- Wyraża swoje obserwacje i wrażenia poprzez sztukę i język.
- Współpracuje z innymi przy tworzeniu prezentacji odzwierciedlającej odczucia indywidualne i grupowe związane z tematyką projektu.
- Zastanawia się nad znaczeniem pamięci (Co zapamiętujemy, a co zapominamy? Dlaczego jest to istotne?).
- Potrafi opowiedzieć o swoich doświadczeniach i przemyśleniach w większej grupie.

Czas: dwie godziny lekcyjne

Materiały:

- 10-minutowy film „Projekt Pamięć” lub 26-minutowy dokument „Odnaleźć Kalmana”
- Laptop i rzutnik/projektor lub DVD z monitorem
- Tablica do zapisywania spostrzeżeń
- Skserowane dla każdego ucznia formularze „Krok 1: pisanie i rysowanie” (strona 17)
- Materiały ze stron 3–8 przewodnika – kopie dla każdego z uczniów

Temat przewodni: Czego możesz się dowiedzieć na podstawie dzieła sztuki? O historii, o artyście, o procesie twórczym, o sobie samym...

1. Zapytaj uczniów, co wiedzą na temat II wojny światowej i Holocaustu. Zapisz ich odpowiedzi na tablicy. Wyjaśnij im, że obejrzą film przedstawiający historię ocalałej z Zagłady kobiety i jej rodziny. W filmie występuje między innymi jej córka – artystka próbująca poprzez „Projekt Pamięć” zrozumieć bolesną przeszłość swojej matki.
2. Zaprezentuj klasie film „Projekt Pamięć” lub dokument „Odnaleźć Kalmana”.
3. Pokaż uczniom zestaw obrazów znajdujących się na końcu przewodnika. Wyjaśnij, że są to obrazy, których proces powstawania widzieli w filmie.
4. Rozdaj każdemu z uczniów materiały „Krok 1: pisanie i rysowanie”. Poproś uczniów o udzielenie odpowiedzi na pytania znajdujące się w formularzu. Zachęć ich do wyrażenia swoich odczuć poprzez rysunek, lecz jeżeli czują się pewniej pisząc, nie zmuszaj do rysowania. Po zakończeniu pracy poproś uczniów o wybranie kilku spostrzeżeń, którymi chcą się podzielić z resztą grupy. Może to być kombinacja pytań i stwierdzeń. Zapisz obserwacje na tablicy.
5. Przedstaw uczniom informacje o losach Anny, Kalmana i Roz (s. 3–8). Możesz samodzielnie podsumować informacje zawarte w przewodniku lub rozdać uczniom skopiowane strony, albo wyświetlić część przewodnika dotyczącą losów Anny i Kalmana za pomocą projektora. W razie potrzeby, zapewnij uczniom dodatkowe materiały związane z tematem II wojny światowej i Zagłady i upewnij się, że w czasie dyskusji wyjaśnione zostały wszystkie ważne pojęcia.
6. Zastanówcie się wspólnie: co Waszym zdaniem artystka osiągnęła realizując ten projekt?
7. Zbierz od uczniów wypełnione formularze „Krok 1: pisanie i rysowanie”.

Ważne pojęcia

III Rzesza
Okupacja niemiecka
Getto
Holokaust
Wysiedlenie
Obóz koncentracyjny
Obóz zagłady
Obóz pracy
Polskie Państwo Podziemne
ŻOB
Sprawiedliwy Wśród Narodów Świata
ZSRR
Okupacja sowiecka
Gulag
Łagry
Deportacja
Zbrodnia katyńska
Sybiracy

Krok 2: tworzenie portretów

Czas: dwie godziny lekcyjne

Materiały:

- Film „Projekt Pamięć” (opcjonalnie) i nagranie lekcji rysunku prowadzonej przez Roz Jacobs
- Karty (zdjęcie i biogram) – po jednej dla każdego ucznia
- Skopiowane materiały „Krok 2: rysowanie za pomocą światła i cienia”, „Krok 2: lekcja rysunku” oraz „Krok 3: refleksja nad doświadczeniami” (po jednym zestawie dla każdego ucznia)
- Biały papier (format A4)
- Białe i czarne suche pastele, węgiel drzewny rysunkowy (po jednej sztuce dla każdego ucznia)
- Gazety lub folie do przykrycia stołów
- Plastikowe koszulki do zapakowania prac
- Opcjonalnie: duże zdjęcie Kalmana (dostępne do pobrania ze strony internetowej)
- Nawilżane chusteczki do wycierania rąk

Temat przewodni: W jaki sposób sztuka i pamięć są ze sobą powiązane?

1. Przygotuj salę do prowadzenia zajęć: przykryj stoły folią lub gazetami, rozłóż na nich papier, pastele i inne potrzebne materiały.
2. Zacznij od omówienia zaplanowanych działań. Uczniowie obejrzą film, a następnie będą pracować nad portretami ofiar Holokaustu, ocalonych z Zagłady, Sprawiedliwych Wśród Narodów Świata itp. Rozdaj karty ze zdjęciami i biogramami.
3. Rozdaj materiały „Krok 2: rysowanie za pomocą światła i cienia” oraz „Krok 2: lekcja rysunku”. Poproś uczniów, żeby odwrócili karty ze zdjęciami do góry nogami. Dzięki temu, będą mogli skupić się na grze światła i cienia, a nie martwić się o dokładne odwzorowanie twarzy. Portret, który powstanie, będzie niespodzianką.

4. Przystąpcie do pracy:

- Etap 1 – zamalowanie całej kartki papieru przy użyciu węgla drzewnego. Stworzenie tła o jednolitej, czarnej barwie.
- Etap 2 – wprowadzenie cieni i świateł przy użyciu czarnej i białej kredki pastelowej. Przy okazji możesz wyjaśnić uczniom pojęcie światłocienia.

Uczniowie powinni używać czterech odcieni: bardzo ciemnego, ciemnego, jasnego i bardzo jasnego. Uzyskuje się je przez różny sposób nakładania pasteli i większy lub mniejszy nacisk na kredkę.

5. Pozwól uczniom popracować przynajmniej 10 minut. Przypominaj im, żeby nie odwracali kart – powinny pozostać do góry nogami przez cały czas. Poproś uczniów, żeby opisali swoje prace imieniem osoby, którą sportretowali i podpisali się. Zachęć ich do przeczytania informacji o osobie, której portret stworzyli.
6. Po zakończeniu zajęć, włóż portrety stworzone przez uczniów do plastikowych koszulek.
7. Zastanówcie się wspólnie nad tematem przewodnim tych zajęć, czyli odpowiedzią na pytanie, w jaki sposób sztuka i pamięć są ze sobą powiązane? Rozdaj formularz „Krok 3: refleksja nad doświadczeniami” i daj uczniom czas na zastanowienie i odpowiedź. Zbierz ich prace.

Ważne wskazówki

1. Przypominaj uczniom, że zdjęcie portretowanej osoby powinno cały czas pozostawać odwrócone do góry nogami.
2. Zwróć uwagę na poziomą lub pionową orientację zdjęcia – od tego zależy, jak uczniowie powinni ułożyć papier, na którym będą rysować.
3. Obserwuj uczniów i bądź gotów/gotowa do pomocy. Szukaj pozytywnych stron. Celem ich pracy nie jest zapewnienie podobieństwa przedstawień i stworzenie od razu wybitnych dzieł sztuki, ale przede wszystkim obserwacja. Zastanówcie się, czy tworzone wizerunki są płaskie, czy trójwymiarowe? Szukajcie kształtu, faktury, światła, ruchu.
4. Nie przejmuj się, jeżeli uczniowie będą się śmiać – w ten sposób wyrażają swoje emocje. Postaraj się skupić ich uwagę na obserwacji.
5. Akt twórczy sztuki to wewnętrzny proces, który wymaga skupienia i ciszy. Rozmowy będą ich rozpraszać, więc od czasu do czasu przypominaj im o tym.

Krok 3: prezentacja Twojego „Projektu Pamięć”

Rozszerzenie Twojego „Projektu Pamięć”

Jeśli Twoi uczniowie zaczęli już dostrzegać powiązania między historią, sztuką i historiami rodzinnymi i są zainteresowani tym tematem, ich praca nad projektem nie musi się kończyć na tych zajęciach.

Tworzenie dodatkowych powiązań

Zaplanuj razem z uczniami wycieczkę w ramach „Projektu Pamięć”. Zapytaj ich o miejsca, gdzie ich zdaniem można spotkać ludzi, mających ciekawe historie do opowiedzenia (związki i stowarzyszenia zrzeszające kombatantów, byłych więźniów nazistowskich obozów, ocalonych z Zagłady, Sprawiedliwych Wśród Narodów Świata, Sybiraków, ale także domy opieki, domy spokojnej starości). Uczniowie mogą przeprowadzić kolejne rozmowy i sfotografować spotkane osoby, a potem stworzyć ich portrety.

Czas: dwie godziny lekcyjne

Materiały:

- Portrety narysowane przez uczniów na podstawie kart
- Wypełnione przez uczniów formularze „Projekt pamięć – praca domowa”
- Przyniesione przez uczniów zdjęcia osób, o których przygotowali prace domowe
- Papier, materiały plastyczne (patrz s.12)
- Stworzone wcześniej prace plastyczne, linka i spinacze do ich zawieszenia

Temat przewodni: Czy proces twórczy pozwala Ci zbliżyć się do innych ludzi? Czy pomaga Ci zrozumieć ich losy? Czy doświadczenia osób, które znasz wpływają na to, jak postrzegasz samego siebie?

1. Zachęć uczniów, aby wypowiedzieli się na temat portretów, które stworzyli na poprzednich zajęciach na podstawie kart. Każdy uczeń powinien pokazać pozostałym fotografię i portret namalowany na jej podstawie oraz powiedzieć imię tej osoby. Następnie może opowiedzieć o jej losach albo o tym, czego sam doświadczył, zapoznając się z jej historią i tworząc portret.
2. Poproś uczniów o stworzenie kolejnych portretów – tym razem na podstawie materiałów, które sami zgromadzili przygotowując prace domowe. Na początek powinni przeczytać swoje prace i zastanowić się, jak opisane przez nich losy danej osoby wpisują się w wydarzenia historyczne. Mogą też spróbować porównać je z historiami osób, które portretowali wcześniej – poszukać podobieństw i różnic.
3. Przypomnij uczniom, zanim przystąpią do pracy, żeby odwrócili zdjęcia do góry nogami i skoncentrowali się na grze światła i cienia, nie starając się dokładnie odwzorowywać fotografii.
4. Kiedy uczniowie skończą, włóżcie portrety do plastikowych koszulek. Możesz również sfotografować gotowe prace. Będą potrzebne podczas kolejnego etapu zajęć.

Dzielenie się doświadczeniami i prezentacja efektów pracy

1. Podziel uczniów na 5-osobowe grupy. Zachęć ich do opowiedzenia sobie historii, które zebrali. Każdy uczestnik powinien przedstawić swoją opowieść ujmując w niej:
 - Imię i nazwisko oraz wiek osoby, którą opisał w pracy domowej
 - Historię tej osoby
 - Własne refleksje związane z tą historią
2. Słuchając wypowiedzi koleżanek i kolegów, pozostali członkowie grupy zapisują na kartkach ich imiona i notują wszystko, co w ich wypowiedzi uważają za ważne, interesujące, poruszające – słowa, wyrażenia, pytania. Zebrane notatki i przemyślenia będą stanowić część wystawy.
3. Po zakończeniu każdej wypowiedzi członkowie grupy dzielą się swoimi spostrzeżeniami, zadają pytania, dyskutują na temat historii, którą właśnie usłyszeli.
4. Przystąpcie teraz wspólnie do stworzenia w klasie wystawy, złożonej z wykonanych przez uczniów portretów oraz zapisanych na kartkach przemyśleń. Możecie użyć do tego celu linki i spinaczy. Zastanówcie się, w jaki sposób najlepiej połączyć portrety z notatkami, żeby odzwierciedlić doświadczenia i wrażenia uczniów. Członkowie każdej grupy prezentują i podsumowują efekty swojej pracy.
5. Na koniec rozdaj uczniom formularze „Krok 3: refleksja nad doświadczeniami”. Spróbujcie wspólnie zastanowić się nad pytaniami. Daj uczniom czas na udzielenie pisemnej odpowiedzi.
6. Zbierz formularze.

Dodatkowe sugestie:

- Stwórz książkę z pracami swoich uczniów – portretami i notatkami. Możesz po prostu włożyć je do plastikowych koszulek i umieścić w segregatorze.
- Sfotografuj prace uczniów: pojedynczo lub po kilka naraz. Zdjęcia te możesz wykorzystać na różne sposoby – zachęć swoich uczniów, żeby podzielili się swoimi pomysłami.

„Projekt Pamięć” – praca domowa

Imię i nazwisko: _____ Data: _____

Twój „Projekt Pamięć”

Wybierz członka swojej rodziny lub inną osobę, w której życiu miało miejsce wyjątkowe, przełomowe wydarzenie. Zaplanuj przeprowadzenie z nią wywiadu według pytań podanych w poniższym formularzu oraz swoich własnych pomysłów. Odpowiedzi na pytania zapisz w formularzu.

1. Imię i nazwisko rozmówcy _____

2. Wiek rozmówcy _____

3. Miejsce pochodzenia rozmówcy. Gdzie on/ona teraz mieszka?

4. Opisz doświadczenie, które zmieniło życie tej osoby.

5. Dlaczego to wydarzenie było dla niego/niej takie ważne?

6. Czy wiedza o tym wydarzeniu zmieniła sposób, w jaki postrzegasz swojego rozmówcę lub samego siebie? Jeśli tak, dlaczego? Jeśli nie, dlaczego?

7. Przynieś do klasy zdjęcie, którym jesteś zainteresowany. Najlepiej, by przedstawiało ono osobę, z którą rozmawiałeś. Jeżeli istnieje taka możliwość, postaraj się, by było to zbliżenie twarzy.

Krok 1: pisanie i rysowanie

Imię i nazwisko: _____ Data: _____

Zastanów się nad filmem „Projekt Pamięć”, który właśnie obejrzałeś. Jakie obrazy szczególnie przykuły Twoją uwagę? Co czułeś podczas oglądania filmu? Użyj tej strony do wyrażenia swoich przemyśleń na temat filmu, poprzez wypowiedź pisemną i/lub rysunek.

Krok 2: lekcja rysunku

Roz Jacobs, artystka występująca w filmie „Projekt Pamięć” pokazuje, jak stworzyć portret węgłem drzewnym i pastelami.

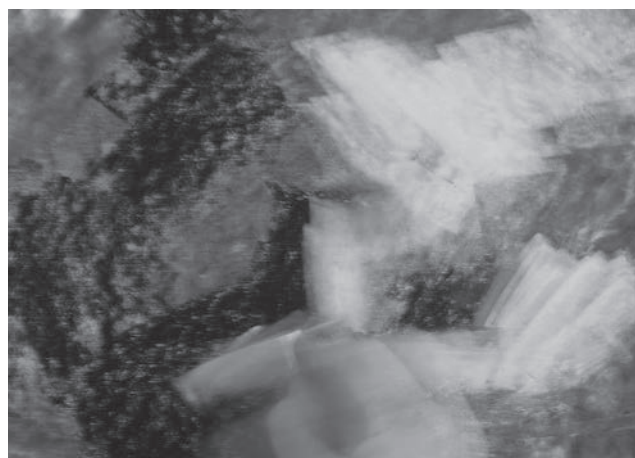
1. Ułóż zdjęcie do góry nogami.

2. Stwórz tło używając węgla drzewnego – nie zostawiaj białych miejsc. Pusta, biała kartka onieśmiela. Węgiel lub ołówek daje neutralne szaro-czarne tło, które pozwala uwolnić wyobraźnię.

3. Czarną kredką pastelową zaznacz obszary cienia. Nie chodzi o to, żeby były dokładne i precyzyjne – dopiero zaczynasz.

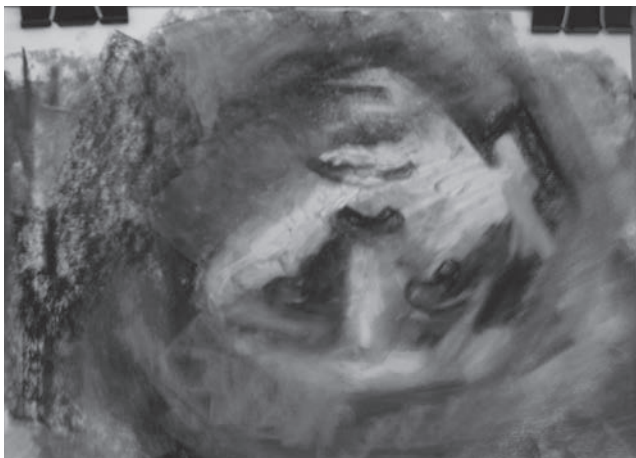
4. Białą kredką pastelową zaznacz obszary jasne, płynnymi, swobodnymi ruchami.

5. Wróć do cieni: rozcierając je z różną siłą spróbuj uzyskać jaśniejsze i ciemniejsze odcienie.

6. Kontynuuj pracę z jasnymi obszarami obrazu. Skoncentruj się na przejściach pomiędzy światłem i cieniem.

7. Spróbuj w niektórych miejscach rozetrzeć pastele palcami.

8. Kiedy uznasz, że praca jest gotowa, odwróć ją i zobacz efekt.

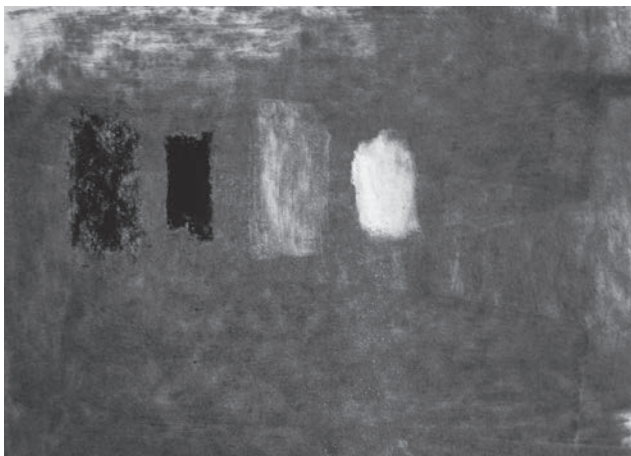

Krok 2: rysowanie za pomocą światła i cienia

Oto zdjęcie Kalmana, wujka Roz Jacobs, które wykorzystała jako podstawę „Projektu Pamięć”. Roz zaczęła od przyglądania się fotografii odwróconej do góry nogami. Takie ustawienie fotografii pomogło jej w skupieniu się na grze światła i cienia bez obawy o zaburzenie struktury portretu. Twoim głównym celem jest teraz użycie wszystkich zmysłów do obserwacji, a nie namalowanie portretu. Stworzenie obrazu będzie dodatkowym efektem.

Do uchwycenia światła i cienia będziesz potrzebować czterech odcieni: bardzo ciemnego, ciemnego, jasnego, bardzo jasnego. Przyglądając się fotografii zwróć uwagę, gdzie znajdują się obszary odpowiadające określonym odcieniom.

Krok 3: refleksja nad doświadczeniami

Imię i nazwisko: _____

Zastanów się nad historią, którą poznałeś i namalowanym przez siebie portretem. Przypomnij sobie historie i portrety zaprezentowane przez koleżanki i kolegów. Odpowiedz na pytania poniżej:

Jak się czułaś/czułeś przyglądając się fotografii, a następnie tworząc na jej podstawie obraz?

Jak sądzisz, jaki element najbardziej zapadnie Ci w pamięć? Dlaczego?

Czy uważasz, że znajomość i rozumienie historii własnych przodków jest ważne? A historii rodzinnych innych osób? Uzasadnij swoją odpowiedź.

Co Ci się podczas tych zajęć podobało, a co nie?

Praca nad „Projektem Pamięć” – punktacja:

Wiedza/ umiejętności/postawy	1	2	3	4	5	6
Praca domowa (wkład pracy ucznia, zakres prezentowanych treści, forma prezentacji)						
Poprawne stosowanie poznanych wyrażeń i terminów						
Umiejętność budowania narracji historycznej w oparciu o zebrane informacje						
Aktywność podczas zajęć						
Współpraca z innymi uczniami						
Umiejętność wyrażania swoich poglądów i formułowania argumentów						

Zachęcamy do stworzenia własnego systemu punktacji lub zastosowania metody zgodnej z wewnątrzszkolnym systemem oceniania.

Ocenie nie podlegają same prace plastyczne uczniów stworzone w ramach projektu. Ważniejsza jest ich aktywność i zaangażowanie, chęć współpracy i dyskusji z innymi uczestnikami „Projektu Pamięć”.

„Projekt Pamięć” w Twojej szkole

„Projekt Pamięć” możesz realizować ze swoimi uczniami zarówno podczas lekcji, jak i zajęć pozalekcyjnych. Szczególnie polecamy go nauczycielom takich przedmiotów jak: historia, historia i społeczeństwo, wiedza o społeczeństwie, wiedza o kulturze i zajęcia artystyczne, jednak możesz wykorzystać przynajmniej niektóre jego elementy również na lekcjach języka polskiego, języków obcych, czy na lekcji wychowawczej.

Wymagania zawarte w podstawie programowej, z którymi wiąże się „Projekt Pamięć”:

Historia i społeczeństwo, historia

- Chronologia historyczna
- Analiza i interpretacja historyczna
- Tworzenie narracji historycznej

Wiedza o kulturze

- Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji
- Tworzenie wypowiedzi

Zajęcia artystyczne

- Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji – percepcja sztuki
- Tworzenie wypowiedzi – ekspresja przez sztukę

Źródła w internecie

Historia Polski. Historia Żydów w Polsce. Okupacja niemiecka i sowiecka ziem polskich. Polskie Państwo Podziemne. Polscy Sprawiedliwi.

HISTMAG: www.histmag.org

Wirtualny Sztetl: www.sztetl.org.pl

Muzeum Historii Żydów Polskich: www.jewishmuseum.org.pl

Centropa: www.centropastudent.org

Polscy Sprawiedliwi: www.sprawiedliwi.org.pl

Życie za życie: www.zyciezazycie.pl

Instytut Pamięci Narodowej: www.ipn.gov.pl

Muzeum Armii Krajowej: www.muzeum-ak.pl

Muzeum Powstania Warszawskiego: www.1944.pl

Muzeum Auschwitz-Birkenau: www.auschwitz.org.pl

Sybiracy: www.sybiracy.pl

„Projekt Pamięć” a obchody Dni Pamięci o Holokauście

„Polska - pierwszy kraj, który walczył z Hitlerem - stała się miejscem, gdzie w czasie II wojny światowej miliony Żydów straciło życie. Na okupowanych ziemiach polskich powstało sześć nazistowskich obozów śmierci. Nasza troska o zachowanie miejsc Zagłady i kultywowanie pamięci o Holokauście jest sposobem na oddanie czci jego ofiarom, a jednocześnie ma stanowić przestrożę dla przyszłych pokoleń”.

Radosław Sikorski Minister Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej

27 stycznia oraz 19 kwietnia to dni, kiedy czcimy pamięć o ofiarach Holokaustu. W styczniu obchodzimy rocznicę wyzwolenia obozu Auschwitz-Birkenau, natomiast w kwietniu - rocznicę powstania w getcie warszawskim. Niezależnie od tego, kiedy będziesz realizować „Projekt Pamięć” w swojej szkole, możesz później upamiętnić te wydarzenia przy pomocy stworzonych przez uczniów prac.

Prace plastyczne możesz zestawić z pracami pisemnymi i notatkami uczniów. Umieść ich teksty poniżej lub obok portretów, tworząc wystawę łączącą rysunek i słowo.

2) Zaproszcie gości na wystawę. Mogą to być członkowie rodziny, członkowie lokalnych władz, dziennikarze, osoby starsze, grupy religijne i ich liderzy czy też uczniowie z innych klas. Zachęć swoich uczniów do oprowadzenia gości po wystawie.

Stwórzcie książkę

Zachęć uczniów do stworzenia książki, która zawierałaby zarówno ich prace plastyczne, jak i pisemne. Jeżeli zrobicie rysunkom zdjęcia, możecie zaprojektować album na wiele sposobów. Możecie również włożyć po prostu wszystkie prace do segregatora. Nie zapomnijcie podarować książki Waszej szkolnej bibliotece.

Stwórzcie wystawę dla lokalnej społeczności

1) Użyj prac plastycznych oraz notatek z przemyśleniami uczniów do stworzenia wystawy. Możecie to zrobić na wiele sposobów. Możesz powiesić prace uczniów indywidualnie lub tworzyć z nich różnego rodzaju kompozycje. Uczniowie mogą sfotografować prace i zrobić ze zdjęć pokaz slajdów. Mogą też zrobić zdjęcia gotowym kompozycjom portretów, a tekst dodać, posługując się prostym programem graficznym. Stworzone w ten sposób panele możecie wydrukować wraz z zestawem plakatów z wystawy „Projekt Pamięć” (dostępne na www.memoryproject.pl) i zaaranżować z tych elementów swoją wersję wystawy.

Zorganizuj wydarzenie upamiętniające ofiary Holokaustu

W trakcie takiego wydarzenia również możesz posłużyć się pracami uczniów. Zaprezentuj 10-minutowy film „Projekt Pamięć” lub 26-minutowy dokument „Odnaleźć Kalmana”. Po pokazie filmu zachęć uczniów do zaprezentowania swoich prac plastycznych i historii sportretowanych osób. Mogą to zrobić poprzez pokaz slajdów. W trakcie wyświetlania portretów, poproś kilku uczniów o przedstawienie historii, które zebrali lub odczytanie zapisanych na kartkach swoich przemyśleń i wrażeń.

„Jest jakiś duchowy pierwiastek, który łączy nas ze sobą.
Coś niewyraźnego. Próbuję to oddać i odtworzyć w moich obrazach,
przez proces twórczy – tę więź, którą mam z przeszłością, która istnieje,
choć ciężko ją uchwycić” – Roz Jacobs

Autorzy:

Tekst: Sheila Sweeny Higginson, Anna Wencel

Projekt graficzny: Atif Toor

Projekt graficzny polskiej edycji: Dodo Design

Tłumaczenie: Anna Wencel, Anna Janeczko

The Memory Project Productions:

Laurie Weisman – Dyrektor Zarządzający

Roz Jacobs – Dyrektor Kreatywny

Szczególne podziękowania dla Kamili Dobrzyńskiej, Anny Janeczko Anny Wencel i Tomasza Struga z Żydowskiego Muzeum Galicja za opracowanie polskiej edycji przewodnika dydaktycznego.

Zdjęcia i obrazy wykorzystane w publikacji pochodzą z następujących zasobów: Muzeum Holokaustu w Waszyngtonie (USHMM): s. 5 (na górze), s. 6 –7, zdjęcia nr 3, 5, 7, 8 i 9 oraz s. 8 (na górze). Muzeum nie ponosi odpowiedzialności za treści i opinie wyrażone w niniejszej publikacji ani za kontekst, w jakim zdjęcia zostały użyte.

Archiwum Fotografii Yad Vashem: s. 8, zdjęcie 2 od góry

Archiwum Kelly Webeck: s. 10 (na dole) oraz s. 14

Archiwum Roz Jacobs: obrazy na okładce oraz na s. 2, 4 i 10.

Mapa ze s. 6: Cathy Krebs

Sponsorzy:

International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA)

Jim i Teri Babcock,

Stefany i Simon Bergson

Przyjaciele The Memory Project Productions

Copyright 2013 The Memory Project Productions, Inc.

The Memory Project Productions jest organizacją non-profit, której celem jest walka z ignorancją i obojętnością za pomocą sztuki oraz nauki, jaka płynie z doświadczenia Holokaustu.

Na okładce z tyłu: Roz Jacobs, *Kalman 1 – 9*, olej na płótnie

PROJEKT PAMIĘĆ

ŁĄCZENIE SZTUKI Z HISTORIA

